

Tsead Bruinja

Kopbrandt

Tsead Bruinja (1974) debuteerde in 2000 als dichter met de Friestalige bundel De wizers yn it read/ De wijzers in het rood. Samen met het collectief Gewassen won hij in 2002 het Hendrik de Vries-stipendium van de stad Groningen. In 2003 verscheen zijn Nederlandstalige debuut Dat het zo hoorde en een jaar later werd hij genomineerd voor de Jo Peters PoëziePrijs. Hij stelt bloemlezingen samen (zoals de befaamde Kutgedichten en Droom in Blauwe regenjas – nieuwe Friese dichters), recenseert, presenteert, interviewt, vertaalt en treedt op in binnen- en buitenland, vaak met muzikant Jaap van Keulen. Zijn meest recente bundels zijn Overwoekerd (in 2012 genomineerd voor de Ida Gerhardt Poëzieprijs) en Stofsûgersjongers / Stofzuigerzangers, met etsen van Mirka Farabegoli en de debuut-cd van klassiek saxofoniste Femke IJlstra. In 2015 verscheen zijn Nederlandstalige bundel Binnenwereld buitenwijk natuurlijke omstandigheden. Hij is kerndocent poëzie aan de opleiding Creative Writing (Artez, Arnhem). Ook had hij een wekelijkse column in de cultuurbijlage van de Leeuwarder Courant en schreef hij actuele gedichten in opdracht van het radioprogramma ‘Dit is de dag’. Hij was redacteur van het poëzietijdschrift Awater en het Friese literaire tijdschrift Hjr. In 2010 was hij als zanger te horen op de cd ‘Dylan in het Fries,’ met Friestalige covers van Bob Dylan. ‘Kopbrandt’ werd oorspronkelijk als lezing gehouden tijdens de Vertaalslag op 3 maart 2014 in de Balie te Amsterdam.

Kopbrandt

Onze burens hebben een kat gekregen. De kat heet Djessims en omdat onze dakterrassen aan elkaar grenzen, hangt Djessims regelmatig met zijn witte voorpootjes aan de deur van mijn werkkamer. Djessims is een aanhankelijke kat en een prater, maar we verstaan haar niet. Als ze meeloopt door het huis miauwt ze voortdurend naar ons en wij weten niet wat ze zegt. Sas, mijn vrouw zei eergisterochtend in bed dat de onverstanebare klanken van Djessims een goed begin van deze lezing zouden zijn. Ik dacht eerst van niet, maar zoals u hoort heb ik me inmiddels bedacht. We vroegen ons tussen de klamme lakens af hoe we Djessims uitspraken zouden moeten vertalen en hoe je die vertaling vervolgens zou moeten checken. Sas opperde dat het ‘aai me’ of ‘pak me op’ zou kunnen betekenen, maar dat was mij te concreet, ook al reageert Djessims altijd uiterst positief op het opgepakt worden en het aaien. Niet eerder heb ik een kat zo luid horen spinnen. Ik zocht iets anders, iets breder en stelde, terwijl de vogels buiten aan het zingen waren en het licht langs onze gordijnen op onze slaapkamermuur vormen begon te tekenen, ‘iets’ voor als vertaling, zoals wij dat gebruiken in ‘doe iets’ (werkwoorden, daar doen katten, lui als ze zijn, volgens mijn volkomen ononderbouwde theorie totaal niet aan). Mijn echt-slash-bedgenote was het er wel mee eens, maar er moest iets bij, dus stelde ik ‘iets, nu’ voor, dat door haar werd aanvaard, waarop wij opstonden voor onze dagelijkse wasbeurt en ontbijt.

U mag het voorgaande beschouwen als mijn antwoord op de vraag of het vertalen van een literaire tekst mogelijk of onmogelijk is.

Toen ik voor deze avond werd gevraagd, stelde ik Daphne de Heer van de SLAA voor dat ze iemand anders zou vragen, een erkende vertaler, met meer kilometers op het toetsenbord, maar het ging om een schrijver, die ook vertaalt en welke rol dat werk in zijn leven speelt, zei Daphne. Daar kon ik wel in meegaan en daar zal ik iets over proberen te vertellen, afgewisseld met een aantal korte voordrachten.

Mijn carrière als amateurvertaler vanuit het Fries begon met het verschijnen van mijn debuutbundel (drie jaar voordat mijn eerste Nederlandse bundel zou verschijnen) *De wizers yn it read / De wizers in het rood* in 2000. Ik studeerde Engels in Groningen, omdat ik ooit het idee had in Amerika te gaan wonen om in het Engels geweldige onbegrepen romans te schrijven terwijl ik al bordenwassend de kost zou verdienen. Ik schreef geheel nuchter vage Engelstalige gedichten vanaf mijn 13e, probeerde zelfs in het Engels te denken en sprak tegen mezelf in het Engels. Tijdens mijn studie kwam ik tot inkeer en begon ik in het Nederlands te schrijven. Ik gaf een bundeltje uit in eigen beheer, in het Nederlands, en trad op door het land op verschillende laagdrempelige podia, voor een bed, een consumptiebon en soms ook nog het treinkaartje. Aangezien ik meestal niet voor een Fries maar een Nederlands publiek optrad en aan hen ook graag mijn 1e Friese bundel wilde verkopen, sloeg ik zelf aan het vertalen en maakte bij de copy-shop een boekje dat mensen gratis kregen

bij aanschaf van een bundel die voor hen verder totaal onleesbaar was. Daarnaast plaatste ik die vertaling op mijn website.

Ik zal veel fouten gemaakt hebben (dat weet ik omdat mijn Nederlands ook niet totaal vlekkeloos was), maar om dat te ondervangen liet ik mijn toenmalige vriendinnen en ex-vriendinnen, die ook schreven en het Nederlands machtiger waren dan ik, die vertalingen verbeteren. In één geval ging dat hopeloos mis. Bundel drie *Gegrommel fan satyn / Gegrommel van satijn* was opgedragen aan Ex B (die niet schreef), terwijl Ex C (studente Nederlands en uitmuntend dichteres) de vertaling corrigeerde. Zij was not amused toen ze de naam van Ex C op de titelpagina van de bundel had zien staan, maar hielp me wel mijn fouten te verbeteren. Het duurde jaren voor de woede enigszins uit haar ogen verdwenen was, maar het gaat nu weer beter met haar en tussen ons. U begrijpt dat vertalen voor mij deels ook een zeer traumatische ervaring is.

Later werd ik wijzer en schakelde ik de professionele hulp van vertaler Jabik Veenbaas in, die voor de bloemlezing *De Geboorte van het Zwarte Paard* (Cossee) een groot deel van mijn vertalingen heeft nagekeken en ook in het Fries nog wat correcties heeft voorgesteld.

Ik heb natuurlijk braaf geleerd dat je voor een goede vertaling native speaker moet zijn en dat het beter is als je het aan iemand anders over zou laten, vanwege de gezonde afstand, etc. Daar ben ik het over het algemeen ook nog steeds mee eens, behalve in mijn eigen geval. Als dichter die het Nederlands redelijk beheerst, moet ik regelmatig mijn eigen vertalingen voorlezen. De vertalingen die ik zelf maak, sluiten simpelweg beter aan bij hoe ik voordraag.

U heeft inmiddels wel door dat ik geen uitmuntend essayist ben, vandaar dat ik dit prozaïsche deel even onderbreek met een gedicht. Enkele jaren geleden werd me gevraagd of ik een treinreis naar Cardiff wilde maken in het kader van het Trans Europe Festival en of ik tijdens die reis ook meteen maar een gedicht wilde schrijven, dat vervolgens daar door studenten, professoren en andere medewerkers in zoveel mogelijk talen vertaald zou worden. De Britse dichter Philip Gross, o.a. winnaar van de T.S. Eliot Prize, zou dezelfde reis maken en ook proberen tijdens de reis iets zinnigs op papier te zetten. Het thema was taal en meertaligheid en het gedicht van Gross ging over zijn vader die na de Tweede Wereldoorlog uit Estland was gevlucht. Gross stelde zich voor hoe hij in tegengestelde richting een deel van de reis van zijn vader aan het afleggen was, die op dat moment in een verzorgingstehuis zichzelf, zijn talen en het schaken aan het kwijtraken was.

Ik dacht na over wat het voor mij betekende om mijn leven te delen met iemand die mijn eerste taal niet machtig is. Sas spreekt inmiddels al behoorlijk goed Fries en kan het prima verstaan, maar daarvoor ging het woordje voor woordje. Zo introduceerde ik al vrij snel in onze relatie de uitdrukking ‘lekker koese’ wat ‘lekker slapen’ betekent, maar dan alleen gebruikt voor kinderen en soms voor geliefden. Aangezien Sas graag eerder naar bed gaat dan ik, heb ik het nu al bijna 10 jaar veelvuldig gebruikt en komt het bij optredens buiten Amsterdam nog vaak voor dat ik haar 's ochtends uit een hotelkamer of van een perron sms of ze wel lekker gekoest

heeft. ‘Koese’ komt overigens van het Franse ‘coucher’, dus een van de eerste Friese uitdrukkingen die ik mijn vrouw leerde, was import Fries.

Ik maakte mij grote zorgen over of de goddelijke inspiratie wel haar weg zou vinden naar de Friese dichterspen toen ik eenmaal onderweg was naar Cardiff, maar voor ik Rotterdam bereikt had, stond er al een tweeluik in de steigers, waarin ik Sas aanspreek:

BÊD

de nammen dy'tst brûkst
foar it iten it bestek en it servys op tafel
binne net de earste nammen

dy't ik learde foar iten bestek en servys
en ast my oanrekkest rekkest soms
in hiel oar part fan my oan

as wêr't myn suske
my knypte at ik har narre hie
of wêr't ús mem my krekt
wat better wosk

wy sliepe yn itselde bêd
mar dines is koarter
en mines klinkt mear
as it mekkerjen fan in geit

jim heit en mem
jim pakes en beppes
se hjitte oars

se ha dy noait oankrûpt
in tút jûn
of in stryk om 'e kop
mei in rûch waskhantsje

wy libje yn deselde wrâld
ik krûp dy oan
jou dy in tút

foar dy dingen brûkst no
deselde nammen

dyn bêd en tuten
alle jierren wurde se
langer

*

BED

de namen die je gebruikt
voor het eten het bestek en het servies op tafel
zijn niet de eerste namen

die ik leerde voor eten bestek en servies
en wanneer je me aanraakt raak je soms
een heel ander deel van me aan

dan waar mijn zusje
me kneep als ik haar had geplaagd
of waar mijn moeder me net
wat beter waste

wij slapen in hetzelfde bed
maar het jouwe is korter
en het mijne klinkt meer
als het mekkeren van een geit

je vader en moeder
je opa's en oma's
ze heten anders

ze hebben je nooit zo vastgehouden
een kus gegeven
of je gezicht gewassen
met een ruw washandje

wij leven in dezelfde wereld
ik hou je vast
geef je een kus

voor die dingen gebruik je nu
dezelfde namen

je bed en kussen
ieder jaar worden ze
langer

Het eerste deel van dit gedicht leverde niet al te veel problemen op toen ik het in het Nederlands vertaalde, maar zodra ik de regel 'jim heit en mem / jim pakes en beppes / se hjitte oars' wilde 'oersetten' (het Friese woord voor vertalen) moest ik een keuze maken. Zou ik die pakes en beppes zo laten staan en er van uitgaan dat de meeste mensen die begrippen wel kenden, wat waarschijnlijk voor veel noorderlingen het geval zal zijn, of zou ik ze vertalen naar opa's en oma's, waardoor het gedicht voor meer mensen te begrijpen zou zijn en ze in gedachten ook hun eigen grossvater en grandmother daar konden plaatsen. Ik koos voor het laatste.

Een tweede probleem was het vertalen van de ruwe kant van het Fries. Mijn oma die we 's ochtends, als ze haar haar i.p.v. in een knotje nog los had, voor heks uitmaakten, liet ons niet de deur uitgaan zonder dat ze ons een 'stryk om de kop' had gegeven. Douchen was er voor ons niet bij in die tijd, we gingen op zaterdag wel in bad in elkaars badwater en kregen dan ook meteen schoon ondergoed aan voor de rest van de week, maar beppe had destijds nog geen douche of bad, dus volstond ze met 'een stryk om de kop'. Dat gebeurde met een ruw washandje dat al duizend keer in de biotex was geweest, waar mijn oma overigens ook de afwas mee deed en 's nachts haar kunstgebit mee schoonhield. Die details zitten natuurlijk ook niet het Friese origineel van dit gedicht, maar dat 'stryk', dat lijkt op het Nederlandse strijken, was voor mij onvertaalbaar (ik sta open voor suggesties – er komt misschien een tweede druk van de bundel waar dit gedicht in staat). Ik koos voor 'je gezicht wassen'. De oplettende luisteraar valt misschien op dat kop nu als gezicht vertaald is. In het Fries gebruik je iets sneller kop waar je in het Nederlands hoofd zou gebruiken en als ik in het Nederlands mijn oma mijn kop laat wassen, zit daar veel minder liefde in, naar mijn gevoel, dan in het Fries. Misschien moet ik nog eens nadenken over een alternatief voor gezicht of weet u een oplossing.

Het vertalen uit een taal die je totaal niet beheerst is in Nederland terecht *not done*, maar bij festivals op Malta of in Slovenië heb ik gedichten 'overgezet' uit talen als het Asturisch, het Corsicaans en het Maltees, vaak met behulp van krakkemikkige Engelse werkvertalingen die bijna altijd opnieuw moesten worden gemaakt tijdens de workshops. Dat soort bijeenkomsten leveren vooral waardevolle uitwisselingen op van gedichten en verhalen, nieuwe vriendschappen en nieuwe inzichten in hoe men in andere delen van de wereld schrijft, maar echt geweldige nieuwe vertalingen levert het niet op, al kun je er soms bij een Nederlandse lezer of festivalprogrammeur misschien wat interesse mee opwekken, in de hoop dat ze die Corsicaanse dichter uitnodigen en voor een goede bekwame vertaler zorgen. Bovendien leveren die reizen altijd een mooie kans om het Fries onder de aandacht te brengen en het te laten horen. Door het beperkte aantal schrijvers in een minderheidstaal ontbreekt het overigens vaak simpelweg aan vertalers en aan een markt voor dergelijke vertalingen. Niettemin beschikken wij over vertaler Klaas Bruinsma die o.a. de Ilias en de Odyssee metrisch correct vertaald heeft in het Fries.

Een paar jaar geleden verscheen er een verschrikkelijke cd, die geheel terecht flopte, waarop ik voor het eerst als zanger te horen was. Er was een aantal Friese muzikanten gevraagd, na het succes van de cd Leonard Cohen in het Fries, om zich te wagen aan de teksten en liedjes van Bob Dylan, wat vooral verschrikkelijke brave *middle of the road* onzin opleverde, waarbij geroffeld werd op de hemelpoort, terwijl de vertaler waarschijnlijk eerder werkte aan een enkele reis naar een welverdiend vagevuur. Of ik daar als vertaler ook in mag belanden, laat ik aan u over.

Ik koos voor het nummer 'Fixin' to die Blues' van Dylans debuutalbum. Het nummer bleek gestolen of geleend te zijn van de blueszanger Bukka White, die het misschien op zijn beurt ook wel weer ergens anders vandaan had:

Fixin' To Die Blues

Feeling funny in my mind, Lord,
I believe I'm fixing to die, fixing to die
Feeling funny in my mind, Lord
I believe I'm fixing to die
Well, I don't mind dying
But I hate to leave my children crying
Well, I look over yonder to that burying ground
Look over yonder to that burying ground
Sure seems lonesome, Lord, when the sun goes down

Feeling funny in my eyes, Lord,
I believe I'm fixing to die, fixing to die
Feeling funny in my eyes, Lord
I believe I'm fixing to die
Well, I don't mind dying but
I hate to leave my children crying
There's a black smoke rising, Lord
It's rising up above my head, up above my head
It's rising up above my head, up above my head
And tell Jesus make up my dying bed.

I'm walking kind of funny, Lord
I believe I'm fixing to die, fixing to die
Yes I'm walking kind of funny, Lord
I believe I'm fixing to die
Fixing to die, fixing to die
Well, I don't mind dying
But I hate to leave my children crying.

Weken zat ik te broeden op de vertaling van die eerste regel, totdat ik 's ochtends, ook weer in bed, in halfslaap tegen Sas zei dat ik even niet gestoord mocht worden. Ik had de oplossing gevonden. Lord werd verdomme, logische keuze voor een heiden uit de streek waar men op school niet aap-noot-mies maar aap-noot-mes leert en waar niet de heer maar de f-herder (een zakmes) je enige herder is:

BLUES FAN IT FJOER

der baarnt my wat yn 'e kop ferdomme
neffens my baarn ik op baarn ik hielendal op
der baarnt my wat yn 'e kop ferdomme
neffens my baarn ik ik hielendal op
*èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte
èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte*
ja jong ik stoarje wat dy kant út
nei de hurde grûn fan dat begraafplak dêr
stoarje wat dom dy kant út
nei dat kloate begraafplak dêr
*it sjocht der oars aardich ferlitten út ferdomme
at dy sunige sinne einliks sacket
it sjocht der oars aardich ferlitten út ferdomme
at dy sunige sinne einliks sacket*
der baarnt my wat yn 'e eagen ferdomme
neffens my baarn ik op baarn ik hielendal op
der baarnt my wat yn 'e eagen ferdomme
neffens my baarn ik hielendal op
*èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte
èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte*
der komt swarte reek omheech ferdomme
it rikket my swart út 'e kop wei swart út 'e kop wei
it rikket my swart út 'e kop wei heite
swart út 'e kop wei heite
*freegje no dy rottige reade duvel mar
en meitsje myn stjonkende stjerbêd op
freegje no dy rottige reade duvel mar
en meitsje myn stjonkende stjerbêd op*
der baarnt my wat yn 'e skonken ferdomme
neffens my baarn ik op baarn ik hielendal op
der baarnt my at yn 'e skonken ferdomme
neffens my baarn ik op baarn ik hielendal op

*èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte
èh stjerre kin my net in fuck skille heite
mar dy bern kin ik net allinnich jankend achterlitte*

BLUES VAN HET VUUR*

er brandt mij iets in de kop verdomme
volgens mij brand ik op brand ik helemaal op
er brandt mij iets in de kop verdomme
volgens mij brand ik op brand ik helemaal op
*ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten
ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten*
ja joh ik staar wat die kant uit
naar de harde grond van die begraafplaats daar
staar wat dom die kant uit
naar die klote begraafplaats daar
*het ziet er anders aardig verlaten uit verdomme
wanneer die zuinige zon eindelijk zakt
het ziet er anders aardig verlaten uitverdomme
wanneer die zuinige zon eindelijk zakt*
er brandt mij wat in de ogen verdomme
volgens mij brand ik op brand ik helemaal op
er brandt mij wat in de ogen verdomme
volgens mij brand ik helemaal op
*ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten
ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten*
er komt zwarte rook omhoog verdomme
het stijgt zwart uit mijn kop op zwart uit mijn kop op
er komt zwarte rook omhoog verdomme
het stijgt zwart uit mijn kop op zwart uit mijn kop op
*vraag nu die rottige rode duivel maar
om mijn stinkende sterfbed op te maken
vraag nu die rottige rode duivel maar
om mijn stinkende sterfbed op te maken*
er brandt mij iets in de poten verdomme
volgens mij brand ik op brand ik helemaal op
er brandt mij iets in de poten verdomme
volgens mij brand ik op brand ik helemaal op

*ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten
ach sterven kan mij geen fuck schelen man
maar die kleintjes kan ik niet alleen jankend achterlaten*

*De Nederlandse vertaling werd gemaakt voor de bloemlezing *Als een zwerfkei Dichters over Dylan* (Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, 2015)

De lezing kan beluisterd en bekeken worden op Youtube:

<https://youtu.be/QopSmaous7w>

De cover kan beluisterd worden (met muziek door Jaap van Keulen) op Youtube:

<https://youtu.be/rzrXUwLz35U>